

Latijnse leenwoorden in het Nederlands en de Nederlandse dialecten

Jacques Van Keymeulen
Universiteit Gent

Inleiding

Het Latijn heeft op het Nederlands een langdurige en diepgaande invloed uitgeoefend. Die beïnvloeding begon al van bij het begin van de Romeinse kolonisatie van onze streken, vanaf 57 vóór Christus. De grens van het Romeinse Rijk was eeuwenlang de Rijn. De verdediging van de Rijnlimes werd in 406 opgegeven door Stilicho; de legioenen waren nodig om Italië te verdedigen. Ten zuiden van de Rijn was de bevolking geheel of gedeeltelijk geromaniseerd in de loop van de 4 eeuwen die de Romeinse periode geduurd had.

De huidige taalgrens tussen het Nederlands en het Frans, de respectieve opvolgers van het Frankisch en het Latijn, volgt echter niet de loop van de Rijn, maar ligt verder naar het zuiden toe in België. Volgens Lamarcq en Rogge (1966: 224 vlg.) gaat de (algemene contour van de) taalgrens tussen Germaans en Latijn in het huidige België terug op de periode van de Germaanse invallen tijdens het *Imperium Galliarum* (260-274), die een vlucht van de Latijnsprekende bevolking veroorzaakte naar het gebied achter een nieuw gecreëerde dubbele verdedigingslijn, de zgn. *Limes Nervicanus*, tussen de kust van het Kanaal en Keulen. De taalgrens tussen Germaans en Romaans stabiliseerde in onze streken in ongeveer de 8ste eeuw; de loop ervan bleef grosso modo ongewijzigd tot vandaag de dag. De belangrijkste verschuivingen gebeurden in het westen, waar de taalgrens vanaf de middeleeuwen opschoof in noordelijke richting en nu samenvalt met de Frans-Belgische staatsgrens – op de oudste generatie op het Frans-Vlaamse platteland na, en in Brussel, een stad die in de 19de eeuw diepgaand verfranste.

De invloed van het Latijn gedurende de Romeinse periode duurde ongeveer 4 eeuwen en werd gevolgd door die van zijn dochtertalen Romaans, Oudfrans en Frans. Latijn, als taal van Kerk en wetenschap, bleef naast zijn dochters bestaan tot de dag van vandaag. Het is duidelijk dat de invloed van de Latinitas (een term waarmee we Latijn, Romaans, Frans en de Franse dialecten samenvatten) sterker is geweest in het zuiden van het Nederlandse taalgebied (Nederlandstalig België, en in wat mindere mate de zuidelijke provincies van

Nederland) dan in het noorden (Holland en de noordelijke / oostelijke provincies) – zeker als we de geleerde of religieuze woordenschat wegdenken.

De invloed van de Latinitas op de Nederlandse taal en cultuur was diepgaand. Het Latijn en zijn opvolgers dienden als brontalen voor duizende leenwoorden (eg. *kelder* lat. *Cellarium*), leenvertalingen (eg. *hoedanigheid* en *hoeveelheid*, naar *qualitas* and *quantitas*) en leenbetekenissen (eg. vroom veranderde zijn betekenis ‘nuttig, gezond’ in ‘vroom’ onder invloed van lat. *pius*). Hoewel de meeste leenvertalingen en leenbetekenissen – het verschil is soms niet goed te maken – in het Nederlandse lexicon van Latijnse herkomst zijn, vooral in het religieuze vocabularium, zullen we het in dit artikel uitsluitend hebben over de leenwoorden.

Bij de leenwoorden worden vorm en betekenis meestal tegelijk ontleend. Alle leenwoorden zijn hun carrière gestart als ‘vreemde woorden’, d.i. duidelijke [- inheemse] woorden. De verschillen in het niveau van de integratie in het inheemse – Nederlandse – systeem maakt dat we de leenwoorden kunnen onderverdelen in: (a) vreemde woorden, die hun vreemde vorm behouden hebben (eg. *linea recta* ‘direct, onmiddellijk’, dat nog steeds onversneden Latijn is); (b) bastaardwoorden, die zich gedeeltelijk aan het Nederlands aangepast hebben (eg. *museum*, wegens de aanpassing van de uitspraak aan het Nederlands: [y] en dus niet [u] zoals in het Latijn) en (c) volledig geïntegreerde woorden (eg. *zolder* lat. *solarium*). In de laatste fase van integratie zijn alle (fonotactische) eigenaardigheden van de brontaal verdwenen: het woord is dan vormelijk [+ inheems] geworden. Voor het Nederlands (en alle dialecten ervan) betekent dat bijvoorbeeld dat er maar één heldere klinker in een ongeleed woord voorkomt.

De diepgaande en persisterende invloed van de Latinitas kan mooi gedemonstreerd worden aan de herhaaldelijke ontlening – niet minder dan 4 keer – van het *-arius*-suffix in het Nederlands:

- a) het werd erg productief voor de afleiding van de mannelijke nomina agentis met *-aar* en *-er*, als in *molenaar* lat. *molinarium*, *munter* lat. *monetarius*;
- b) het werd ontleend uit het Oudfrans als *-aris*, als in *archivaris*;
- c) het werd ontleend uit het Oudfrans als *-ier*, als in *kanonnier*;
- d) het suffix bleef onveranderd in vreemde woorden als in *ordinarius* ‘gewoon hoogleraar’.

De ontlening van morfologische elementen bewijst het zeer nauwe contact van het Nederlands met het Latijn en Oudfrans, zeker als het

element aan inheemse woorden gehecht kan worden: zoals het geval is met *-aar*, *-er* en *-ier* in *minnaar*, *bakker* en *herbergier*. Over morfologie zullen we het echter verderop niet meer hebben.

De talige invloed van de Latinitas op het Nederlands en zijn dialecten is een zeer ruim onderwerp. Ik zal me in wat volgt toespitsen op de leenwoorden die uit het Latijn komen (met inbegrip van leenwoorden in het Latijn zelf als *carrus* 'kar' *Keltisch* *carros*; *paraveredus* 'paard' *Grieks-Keltisch*), en meer bepaald uit het gesproken Latijn van oudheid of middeleeuwen; het Nederlands verschilt overigens maar weinig van de andere Europese talen wat de invloed betreft van geschreven Kerklatin of Geleerdenlatijn. Met de term 'Nederlands' (voor de klassieke of de middeleeuwse periode eigenlijk een anachronisme) bedoel ik de Germaanse dialecten die gesproken werden binnen de grenzen van het huidige Nederlandse taalgebied. Op die manier kunnen we de 'historische' periode van het 'Nederlands' laten aanvangen in het jaar 108, toen Tacitus de plaatsnaam *vada* 'wad' neerschreef in zijn *Historiae*. Hoewel een uitbreiding van het blikveld tot het Duits heel wat zaken in een juistere daglicht zou kunnen plaatsten, heb mij tot het 'Nederlands' beperkt. Een beroemd basiswerk voor het Latijnse woordgoed in het Duits is Frings' *Germania Romana* uit 1932.

Mijn bijdrage heeft veel stof (voorbeelden!) geput uit het recente boek van Nicoline van der Sijs (2005), die alle beschikbare kennis omtrent de leenwoorden in het Nederlands heeft bijeengebracht in haar *Groot Van Dale Leenwoordenboek* – een wat misleidende titel, aangezien het hier gaat over een boek over de leenwoorden en niet over een woordenboek. Voor de Nederlandse dialecten sta ik in het krijt bij het werk van Antoon Weijnen (1967), *Leenwoorden uit de Latinitas, stratigrafisch beschouwd*, waarvan ik o.a. de (steeds heikele) datering van bepaalde klankverschijnselen heb overgenomen. Beide teksten zijn voor een groot deel een samenvatting en ordening van al ouder werk. Voor etymologieën werd ook gekeken in De Vries-De Tollenaere (2004²³), *Etymologisch Woordenboek* en Weijns (2003²) *Etymologisch dialectwoordenboek*.

Voor een volledig overzicht van de Nederlandse woordenschat, als basis voor historisch-lexicaal onderzoek, moet men de woordenschat van de standaardtaal en die van de dialecten samennemen. Een nagevoeg volledig overzicht van de zuidelijk-Nederlandse dialectwoordenschat, waarop een grootscheepse studie over de invloed van het (gesproken) Latijn gebaseerd zou kunnen worden, ligt binnen handbereik. Drie belangrijke dialectlexicografische projecten naderen immers hun voltooiing; het *Woordenboek van de Brabantse dialecten* (WBD, voor Vlaams-Brabant, Antwerpen en Noord-Brabant) werd in 2005 afgerond; het voltooiën van het *Woordenboek van de Limburgse Dialecten* (WLD, voor Nederlands- en Belgisch-Limburg) is voorzien

voor 2007; het *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten* (WVD, Frans-, West-, Oost- en Zeeuws-Vlaanderen) heeft al een 20-tal afleveringen gepubliceerd. Het is vooral in de dialectwoordenschat dat nog onbekende oeroude leenwoorden uit het gesproken Latijn of uit het Romaans kunnen opduiken.

1.1 Drie 'Latijnse' golven

Het Latijn werd 3 keer naar West-Europa gebracht:

- door de Romeinen tijdens de Romeinse kolonisatie van 57 vòòr tot 406 na Christus;
- door de Kerk. Het Kerklatin, een speciale vorm van Laatlatijn, verspreidde zich over heel West-Europa na het doopsel van Clovis in 496, en vooral vanaf de 7de eeuw in de missioneringscampagnes die geleid werden door Angelsaksische of Zuid-Duitse monniken;
- door de geleerden. Tijdens de middeleeuwen en de renaissance was het Latijn de taal van kunst en wetenschap. Het bleef een bron om nieuwe wetenschappelijke zaken of ideeën te benoemen tot vandaag de dag.

Elke keer was het Latijn een internationale taal; veel Latijnse leenwoorden in het Nederlands komen ook in andere talen voor. Daardoor is het niet altijd eenvoudig om uit te maken welke route een bepaald woord gevolgd heeft, voor het in het Nederlands terecht kwam. Er wordt aangenomen dat de alleroudste leenwoorden rechtstreeks ontleend zijn, zonder tussenkomst van een andere taal - tenzij er aanduidingen zijn die in een andere richting wijzen. Slechts één keer was een 'Latijnse golf' beperkt in de tijd, namelijk de Romeinse; de invloed van het Kerklatin en het Geleerdenlatijn bleef doorwerken tot vandaag.

1.2. Gesproken tegenover geschreven Latijn

Het Latijn van de Romeinse periode werd als een gesproken taal geïntroduceerd. Die taal evolueerde daarna naar het Romaans (Weijnen 1967:200 verkiest de term Proto-Frans voor de taal van Noord-Frankrijk tussen 500 en 800) en Oudfrans (na 800), met zijn Picardische en Waalse variëteiten als burens van de Nederlandse dialecten. De dochtertalen coëxisterden tot vandaag de dag met (vormen van) het geschreven Latijn.

Volgens Van der Sijs hangt de mate van inburgering van een leenwoord dikwijls af van het feit of het uit een gesproken of geschreven

vorm is ontleend. De oudste leenwoorden (eg. *muurlat. murus, tafellat. tabula, venster lat. fenestra, mortel lat. mortarium...*), die teruggaan op het Latijn van de klassieke periode, hebben zich fonologisch en morfologisch volkomen aan het Nederlands aangepast. Leenwoorden uit de middeleeuwse, humanistische of recente periode zijn meestal uit geschreven Latijn ontleend en zijn dikwijls als 'van vreemde oorsprong' herkenbaar, hoewel ze hun Latijnse uitgangen verloren hebben. De allerjongste leenwoorden hebben de Latijnse uitgang dikwijls bewaard: eg. *museum, informatica, doctor*.

Herhaalde ontlening, eerst uit een gesproken, dan uit een geschreven vorm, gaf soms aanleiding tot doubletten als *outer* vs. *altaar* lat. *altare* of *pijler* vs. *pilaar* vulg. lat. *pilare* lat. *pila*. De eerste varianten (*outer, pijler*) zijn volledig aan het Nederlands aangepast, terwijl de laatste twee (*altaar, pilaar*) nog steeds twee heldere vocalen bevatten, die hen als woorden van vreemde origine verraden.

Het Latijn van de hogere maatschappelijke sferen kon soms naar het gewone publiek neerdalen. Woorden uit het Kerklatin, bijvoorbeeld, werden mondeling verspreid door prediking; de mis was uiteraard in het Latijn. Het Geleerdenlatijn was vooral een geschreven taal, die de terminologie van kunst, wetenschap, recht en bestuur diepgaand beïnvloedde – zowel in zijn middeleeuwse als in zijn humanistische vorm. Sommige Latijnse woorden zijn blijkbaar van de priester, de monnik of de geleerde naar de man in de straat 'gezonken'. Heel wat Latijns leengoed stamt uit zgn. keukenlatijn of potjeslatijn, waarschijnlijk termen voor orale vormen van (slecht) Latijn. Ik neem aan dat de keuken van het 'keukenlatijn' in een klooster stond, waar ook de potten van het 'potjeslatijn' te vinden waren – of worden hier de potjes van een apotheker bedoeld? Bewijs voor de mondelinge overdracht van Latijnse leenwoorden is wel dat heel wat zelfstandige naamwoorden in een geïnflecteerde vorm zijn ontleend, doordat de hoorder niet de juiste analyse kon maken: een *factotum* 'manusje-van-alles', een *ignoramus* 'onwetende', een *quorum* 'vereiste aantal leden om geldig te kunnen stemmen' eng. lat.

Hoewel onze bijdrage niet gaat over Kerklatin of Humanistenlatijn, wil ik de lezer toch kennis laten maken met de mooie monastieke leenwoorden nuchter, kuis, bont en *spijs*, afgeleid van respectievelijk *nocturnus, conscius, punctus* en *spesa* – *punctus* duidt op de kleurrijke rituele gewaden van een priester gedurende de mis; *spesa* lat. *expensa*) was het woord voor het dagelijkse rantsoen van een monnik. Deze vier woorden zijn wat speciaal omdat ze deel zijn gaan uitmaken van de 'algemene woordenschat', terwijl de meeste Latijnse leenwoorden die uit het Kerklatin of uit het kloosterleven stammen, te maken hebben met religie of technische zaken als kruiden (eg. *peterselie* lat. *petrosili-*

um), textiel (eg. *pels* lat. *pellicia*) of andere middeleeuwse nieuwigheden. Uitdrukkingen uit mondeling gecorrumpeerd Latijn kunnen zijn: *hocus pocus hoc est enim corpus meum*; volksetymologie zou de basis kunnen zijn van om de haverklap uit aveklep ‘angelusklokje’ (dat drie keer per dag werd geluid) – maar die laatste uitleg is wellicht wat te vergezocht.

Geleerd middeleeuws of humanistisch Latijn beïnvloedde de volkstaal vooral op het gebied van de geneeskunde; het gewone volk kwam met mondeling Latijn in contact via chirurgijnen en apothekers: *materie* (lat. *materia*) is nog steeds een (verouderd) dialectwoord voor ‘etter’ (zie de Taalatlas, kaart 115); het dialectwoord *reet*, dat rond de Lek gebruikt wordt voor ‘nageboorte van een huisdier’, uit lat. *rete* ‘net’, laat zien dat misschien monniken als veeartsen optraden. Heel wat volksnamen voor planten zijn Latijnse leenvertalingen. Ook de studententaal uit het verleden laat nog steeds haar invloed gelden. Het is geen verrassing dat veel oude Vlaamse, Brabantse en Limburgse dialectwoorden voor de kافت van een boek ontleend zijn uit het middeleeuws Latijn: *cooperculum*, *spatium* etc. (zie Taalatlas kaart 116, en de commentaar daarop) Ook enkele scheldwoorden zijn waarschijnlijk via studententaal ontleend: *kul* ‘onzin, persoon die onzin vertelt’ zou afkomstig zijn van lat. *culleus* ‘zak’, vandaar ‘scrotum’, een term die ontwikkelde tot scheldwoord. *Kwibus quibus quoquibus* (Frans) kan een pseudo-Latijns, nonsenswoord zijn waarmee men het slechte Latijn van een *ignoramus* wou ridiculiseren.

1.3. Standaardtaal en dialect

Zoals altijd moeten de dialecten bij de discussie betrokken worden om een klarere kijk op historische evoluties te krijgen. Terwijl de standaardtaal de overgrote meerderheid van de Latijnse leenwoorden / leenbetekenissen uit geschreven Latijn (gelatiniseerd Grieks inclusief) heeft overgenomen - de oudste ontleningen zijn de uitzonderingen die de regel bevestigen - zijn dialecten per definitie oraal. Alle woorden die erin voorkomen zijn ooit *gehoord* door de volksmens, en niet gelezen. Een traditioneel dialectwoord heeft bovendien – ook per definitie – een geografische component; het komt binnen een bepaald geografisch areaal voor, wat niet belet dat bijv. de dialectische basiswoordenschat, uiteraard met uitspraakverschillen, het hele taalgebied kan bestrijken. De standaardtaal, daarentegen, is per definitie over het hele taalgebied verspreid (maar uiteraard niet bij elke laag van de bevolking).

Het contact tussen dialect en Latijn heeft twee wegen gevolgd. De oudste ontleningen werden ontleend door rechtstreeks contact tussen Latijnstaligen en de plaatselijke bevolking in het zuiden van het hui-

dige Nederlandse taalgebied. Enkele leenwoorden verspreidden zich over het hele gebied (eg. *kaas* lat. *caseus* , *boter* lat. *butyrum* , die ook standaardtaalwoorden werden); andere bereikten maar een deel ervan (eg. *vork* lat. *furca* 'hooivork', in de kustdialecten, waaronder het Hollands, en dus ook Standaardnederlands); een heel aantal bleven substandaard (eg. *oel* 'pot' lat. *aula* , *olla* in een aantal Limburgse dialecten). Heel wat dialectologen waren geïntrigeerd door de aanwezigheid van dat Latijn, een 'verheven' taal, in de woordenschat van de nederige Nederlandse plattelandsdialecten.

Het aantal Romeinse leenwoorden neemt af van noord naar zuid. Naast dit directe contact met het Latijn als levende, gesproken taal, was er ook het contact met het Latijn van de Kerk of van de geleerden, dat – in een al dan niet gecorrumpeerde vorm – door de volksmens werd opgepikt. Dergelijke Latijnse leenwoorden kunnen om het even waar in de Nederlandse taalgebied opduiken, en vanaf een bepaald punt (of punten) een geografische carrière beginnen.

2. Gesproken Latijn in het Nederlands en de dialecten ervan

2.0. Algemene opmerkingen

De vraag hoe men kan weten of een bepaald woord in het Nederlands is ontleend uit het gesproken Latijn van de oudheid of in elk geval vóór de Oudfranse periode (i.e. vóór 800), en niet een latere ontleening is uit de Latinitas, is niet steeds gemakkelijk te beantwoorden wegens volgende omstandigheden. Op de eerste plaats vormen Latijn, Romaans en Oudfrans een chronologische continuïteit. Op de tweede plaats co-existeerde het Latijn tot vandaag de dag met zijn dochtertalen, die het constant beïnvloedde. Op de derde plaats hebben de Picardische en Waalse dialecten tot op vandaag Latijnse archaïsmen bewaard.

In de vakliteratuur worden 4 soorten argumenten gebruikt om leenwoorden uit het gesproken Latijn van de oudheid en die uit Romaans / Oudfrans te onderscheiden: a) niet-linguïstische, culturele, argumenten; b) intra-linguïstische argumenten; c) inter-linguïstische argumenten en d) geolingistische argumenten. In wat volgt, besteed ik aandacht aan elke groep en voorzie ze van enkele voorbeelden.

2.1. 'Culturele' argumenten

De alleroudste Latijnse leenwoorden in het Nederlands betreffen – hoe kan het ook anders – militaire zaken, wegeaanleg en overheersing:

pijl lat. *pilum* , *wal* lat. *vallum* , *keten* lat. *catena* , *straat* laatlat. *via strata* , *keizer* lat. *caesar* ...

Deze woorden werden gevolgd door vele, zeer vele andere.

De Romeinen brachten vernieuwing in de landbouw:

mijt lat. *meta*, *kouter* 'mes aan de ploeg' lat. *culter*, *sikkel* vulg.lat. *sicila* lat. *secula*, *stoppel* vulg.lat. **stupula* lat. *stipula*, *wan* lat. *vannus*, *vlegel* lat. *flagellum* 'zweep, vlegel', *pers* laatlat.*pressa* van *premere*, *wijn* lat. *vinum*, *kers* vulg. lat. *ceresia* lat. *cerasea*, *molen* laatlat. *molina*, *mole-naar* lat. *molinarius*, *pluim* lat. *pluma* (Plinius verhaalt dat ganzenveren in Rome geïmporteerd werden uit het noorden van Gallië).

De Romeinen leerden ons koken en introduceerden nieuwe planten en nieuwe huisraad:

keuken vulg. lat. *cocina* laatlat. *coquina*, *kok* vulg.lat. *coco* / *cocus* = lat. *coquus*, *biet* lat. *beta*, *graan* lat. *granum*, *kool* lat. *caulis* 'stengel', *pastinaak* lat. *pastinaca*, *raap* lat. *rapa*, variant van *rapum*, *peer* lat. *pirum*, *perzik* lat. *persicum*, *ui* / *ajuin* lat. *unio* / *unionem* (misschien samen ontleend met *pel* lat. *pellis* 'huid'), *kaas* lat. *caseus*, *beker* laatlat. *bicarium*, *bekken* vulg. lat. *baccinum*, *ketel* lat. *catillus*, dim. bij *catinus* 'nap, schotel', *pan* vulg. lat. *panna* lat. *patina*, *schotel* lat. *scutella*. Het woord *boter* (lat. *butyrum*) verving het Oudnederlandse *kuosmera* 'koe-vet', nog altijd een glosse in de 9de-eeuwse Wachtendonkse Psalmen; *dis* 'tafel' lat. *discus* 'schotel', *emmer* lat. *amphora* of uit germ. **aina-bara* 'met een hengel', *fakkelt* vulg. lat. *facla*, *kuip* lat. *cupa*, *pop* vulg. lat. *puppa*, *speld* lat. *spinula* 'doorntje', *tafel* lat. *tabula* 'plank'. Het woord *pruim* zou wegens de eind-*m* van het Griekse *proum*(*non*) afgeleid kunnen zijn, eerder dan van het Latijnse *prun*(*us*)/ *prun*(*um*); het woord lijkt de Donau-route genomen te hebben naar de Germaanse volkeren.

De Romeinen leerden ons bouwen: *muur* lat. *murus*, tegenover germ. *wand* *winden* 'vlechten', *gips* lat. *gypsum*, *kalk* lat. *calx*, *krijt* lat. *creta*, *terra creta* 'gezeefde aarde', *marmer* lat. *marmor*, *menie* lat. *minium* 'vermiljoen', *mortel* lat. *mortarium*, *pek* lat. *picem*, acc. van *pix*, *pleister* laatlat. *plastrum*, *tegelt* lat. *tegula* 'tegelt, dakpan', *kamer* lat. *camera* 'gewelf, kamer', *kelder* lat. *cellarium* 'bewaarpplaats van spijzen', (*deur*)*post* Plat. *postis* 'stijl', *put* lat. *puteus*, *schouw* lat. *excava* 'holte', *venster* lat. *fenestra*, *zolder* lat. *solarium* 'plat dak, bovenverdieping', *paal* lat. *palus*, *pijler* vulg. lat. *pilare*, afl. van *pila* 'zuil'; later ook *pilaar*, *zerk* gallorum. **sarcus* lat. *sarcophagus*.

De Romeinen brachten de handel: *munt* lat. *moneta*, *mud*, een oud woord voor een hectoliter lat. *modius*, *ons* '100 gram' lat. *uncia*, *pond* 'halve kilogram' lat. *pondo*, ablatief van *pondus*, *graad* lat. *gradus* 'schrede, trap', *mijl* lat. *milia* (*passuum*) 'duizend schreden', *bus* 'doos' vulg. lat. *buxis* 'doos gemaakt van buxushout', *kist* lat. *cista*, *schrijn* lat.

scrinium 'kastje', *zak* lat. *saccus*. De goederen werden naar de markt-plaats gebracht door een *ezel* (lat. *asinus*, met een germ. suffix of vulg. lat. *asellus*) of een *muil(dier)* (lat. *mulus*) in een *kar* (lat. *carrus* gall. *carros*). Op de markt werden nieuwe zaken aangevoerd, o.a. *amandelen* (lat. *amandula*), *kervel* (lat. *caerrefolium*) en *peper* (lat. *Piper*).

De geschiedenis van het woord *kopen* is mooi. Hoewel het een sterk werkwoord is (*kopen-kocht-gekocht*), wat normaal op een inheemse oorsprong wijst, moet het teruggevoerd worden op lat. *caupo*, *côpo* 'kroegbaas / kramer'. Het kan zijn dat wijn het eerste was wat de Germanen van de Romeinen wilden kopen. We leerden echter niet alleen wijn drinken van hen; we leerden ook *schrijven*: ook dat werkwoord is aan het Latijn (*scribere*) ontleend en heeft een sterke vervoeging (*schrijven-schreef-geschreven*), wat op de hoge ouderdom van de ontlening wijst.

Bovenstaande voorbeelden zijn woorden die in de standaardtaal en in de (meeste) dialecten voorkomen. Hierna volgen enkele voorbeelden die tot dialecten beperkt zijn:

Wat architectuur betreft, kunnen we wijzen op *keper* 'dakspaar' (algemeen in het zuidelijk Nederlands) van lat. *caper* 'bok' of op woorden voor de graanzolder als *pijzel* lat. *pensile* en *spijker* lat. *spicarium*. In het het Waasland hebben we *louteren* 'met riet en metselspecie bestrijken' lat. *lutare*; in Limburg *polt* 'schoor, prop' lat. *pulpitum*; *aat*, *aach* 'waterafvoer, onderaardse gang' lat. *aquaeductus*, *kandel* 'dakgoot' lat. *canalis*, *murer* 'metselaar' lat. *murarius* en *opper* 'metselaarsknecht' lat. *operarius*. Limburgs en Vlaams *ark*, *erk* 'bergschuurtje, afdak' is afgeleid van lat. *arca* 'koffer, kist'. Voor de huisraad wijzen we op *aker* 'emmer' lat. *aquarium* 'waterbak, reservoir', eertijds een woord voor een metalen putemmer tegenover de houten emmer, *moolt* en var. 'kneedbak' lat. *mulctra*; in Limburg *buut* 'draagkorf' lat. *buttis* en *oel* 'pot' lat. *aula*, *olla*.

De hierboven gemelde woorden zijn maar een kleine selectie uit de honderden oude Latijnse leenwoorden die in het Nederlands en de Nederlandse dialecten aangetroffen worden. Er worden er nog meer opgesomd in Van der Sijs 2005 en Weijnen 1967. Een werkelijk complete verzameling ervan is nog niet beschikbaar.

Leenwoorden uit de Romeinse tijd hebben doorgaans betrekking op het dagelijkse leven. Het zijn meestal substantieven die innovaties benoemen – al zijn er uitzonderingen. Het is bijvoorbeeld moeilijk denkbaar dat de Germanen geen putten gekend zouden hebben; toch wordt *put* doorgaans beschouwd als een zeer oude ontlening uit lat. *puteus*. Misschien is het woord echter ontleend in de sfeer van de

bouwkunde voor een gegraven put, en is er achteraf betekenisverruiming opgetreden. Er zijn maar enkele werkwoorden die uit de Romeinse periode stammen: *ijken* lat. *aequare*, *kopen* lat. *caupo*, *schrijven* lat. *scribere*), maar geen adjectieven, behalve dan kort lat. *curtus*.

Als een Latijns leenwoord erg oud is, geografisch erg verspreid is en tot bepaalde semantische velden behoort (leger, architectuur, keuken, handel ...) dan wordt het meestal als een ontleening uit de Romeinse periode of kort daarna beschouwd, als er tenminste geen linguïstische argumenten zijn die in een andere richting wijzen. Ik denk wel dat de etymologen zich bij de toewijzing van een leenwoord tot de Romeinse periode meer op culturele elementen baseren dan ze wel zouden willen toegeven; het onderscheid tussen Romeins en Romaans is in heel wat gevallen hoe dan ook moeilijk te maken.

Het is zeer opvallend dat er weinig tot geen talige invloed is uitgegaan van het intellectuele leven van de oudheid: het Latijn werd naar de Germanen gebracht door soldaten, boeren en marskramers. We kunnen enkel wijzen op *schrijven* lat. *scribere* (het Germaanse runenschrift werd door de gewone bevolking waarschijnlijk niet gebruikt), en eventueel op het zuidelijk-Nederlandse woord *peinzen* (eerste attestatie in het Nederlands in 1240), dat door De Vries-De Tollenaere 2004 'Latijns' wordt genoemd; Van der Sijs 2005 noemt echter het Oudfrans als brontaal. Nagenoeg alle leenwoorden uit de Romeinse periode wijzen inhoudelijk dus op een agrarische samenleving van landbouwers en handelaars; het is hun gesproken 'Vulgair Latijn' dat aan de basis ligt van alle ontleningen uit die periode.

2.2. Intra-linguïstische argumenten

Laten we nu naar de taalkunde terugkeren. In de volgende paragraaf geven we een overzicht (+ voorbeelden) van de linguïstische argumenten die in de vakliteratuur gebruikt werden om Romeinse / Romaanse en Oudfranse (Picardische / Waalse) ontleningen van elkaar te onderscheiden. De intra-linguïstische gedachtengang houdt essentieel met twee soorten argumenten rekening: a) de aanwezigheid / afwezigheid van fonologische en morfologische archaïsmen die op het Latijn teruggevoerd kunnen worden en b) de aanwezigheid / afwezigheid van oude Germaanse klankveranderingen.

2.2.1. Klemtoonpatroon

Een eerste aanduiding die naar een Latijnse oorsprong en niet naar een Franse wijst, kan het klemtoonpatroon van het leenwoord zijn. Germaanse woorden hebben de klemtoon op de eerste lettergreep, Franse op de laatste. Vergelijk de (relatief recente) Latijnse leenwoorden *cītrus*, *légio*, met de Franse *citróén*, *legióén*. Ook in moderne ont-

leningen kan een Latijnse herkomst van een Franse onderscheiden worden door het klemtoonpatroon: vlg. *declinatie* (Latijn) met *diplo-matie* (Frans).

Oude leenwoorden uit de Latinitas hebben de Germaanse klemtoon overgenomen: vlg. *bekken* lat. *baccinum* met dialectisch *bassing* '(zinken) kuip' fr. *bassin* lat. *baccinum*. Andere voorbeelden van zeer oude ontleningen zijn: dialectisch *paander* 'mand' lat. *panarium* 'broodmand', dialectisch *aker* 'emmer' lat. *aquarium* 'waterreservoir'. De klemtoon echter is geen conclusief criterium. Ook in jongere leenwoorden komt klemtoonvariatie voor: vergelijk dialectisch zuidelijk-Nederlands *teljoor* met dialectisch oostelijk-Nederlands *teller*. Beide woorden zijn afgeleid van fr. *tailloir*; enkel in het oosten is de Germaanse klemtoon toegevoegd. Als vuistregel kan men stellen dat als de klemtoon niet op de eerste lettergreep ligt, het woord uit het Frans is ontleend en niet uit het Latijn; het omgekeerde echter is niet altijd het geval.

2.2.2. Morfologie

Naamval

Directe substantivische ontleningen uit het Latijn hebben normaal de nominatief als basis. Dat is het geval zowel voor de ontleningen uit de Romeinse periode als voor latere. De substantieven in het Romaans zijn gebaseerd op de Latijnse accusatief-naamval. Indien een oud Latijns leenwoord etymologisch op een nominatief teruggevoerd kan worden, neemt men aan dat het vòòr de 6de eeuw ontleend is, tenzij er (culturele) aanwijzingen zijn dat het gaat om ontlening tijdens de middeleeuwse periode of daarna.

Enkele duidelijke voorbeelden zijn:

- *les* lat. *lectio* (zeer oud Kerklating; vgl. fr. *leçon wlectionem*; reeds in het Gotisch *laiktjo*).
- *un* (oostelijk dialect) 'ui' lat. *unio* (nominatief); *ajuin unionem* (accusatief, want de *n* is bewaard) moet dus jonger zijn. Standaard-nederlands *ui* is waarschijnlijk een re-interpretatie van **uien*, een enkelvoudsvorm die voor een meervoudsvorm werd gehouden.
- *pepel*, *piepel* 'vlinder' (zuid-oostelijk dialectwoord) lat. *papilio* (nominatief); *papilio* met de betekenis 'tent' kwam – met betekenisverandering – in het Nederlands terecht via het Oudfrans, uit de accusatief en met Franse klemtoon: dus *paviljoen*.

Derivatie

De oudste verbale leenwoorden zijn afgeleid van de stam van het

Latijnse woord + en: *ijken* lat. *aequ(are)*, *schrijven* lat. *scrib(ere)*; de jongere ontleningen gaan terug op de Latijnse infinitief + *n*, of zijn gevormd met het Franse suffix *-eren*: eg. *repeteren*. Van der Sijs (2005:151) haalt in dat verband Salverda de Grave (1902) aan, die aanneemt dat afleidingen van de stam van een etymon typisch zijn voor ontleningen uit een mondelinge taalvorm; geïnflecteerde vormen hebben in het taalgebruik inderdaad een hogere frequentie dan niet-geïnflecteerde.

Ablaut

De werkwoorden *schrijven scribere* / *kopen caupo* vertonen ablaut, i.e. veranderingen bij de stamklinker in de onvoltooid verleden tijd en het voltooid deelwoord (en ook bij deverbatieve substantieven): *schreef, geschreven, schrift* en *kocht, gekocht*, die getuigenis afleggen van de hoge ouderdom van de ontlening. Alle werkwoordelijke leenwoorden in het Nederlands zijn normaal zwak.

2.2.3. Fonologie

Latijnse archaïsmen

Klinkers: de Latijnse lange ê

De Latijnse lange *ee* in *beta*, *rema* ontwikkelde in het (Standaard)Nederlands naar *ie* als in *biet* en *riem*. De Latijnse klinker sloot zich aan bij de ontwikkeling van wgm. *ê?/eo* *ieë* *ie*; deze leenwoorden worden daarom als zeer oud beschouwd. Erg oud zijn ook *richel* lat. *rêgula*, *tichel* lat. *têgula*; terwijl de jongere vormen *regel* en *tegel* waarschijnlijk uit geschreven Latijn stammen. De Latijnse lange *ee* moet achteraf een erg gesloten uitspraak gekend hebben, want hij sloot zich later aan bij de ontwikkeling van de wgm. lange *î*: lat. *creta*, *meta*, *poena* en *aequare* duiken nu, na diftongering van [i:] tot [?.i], in het A.N. op als *krijt* (vulg. lat. *crêda* lat. *crêta*; *terra crêta* 'gezeefde aarde'), *mijt* (lat. *mêta*), *pijn* (laatlat. *pêna* lat. *poena*) and *ijken* (lat. *aequare*). Deze woorden worden als jongere ontleningen beschouwd dan die met *ie*-vocalisme.

Medeklinkers: behoud van lat. [k]

Een leenwoord dat een k-klank bewaard heeft vóór *e/i*, wordt beschouwd als een ontlening uit de Romeinse periode; de *k* was in die positie al gepalataliseerd in de 6de eeuw: eg. *kist cista*, *kers ceresia*. In het Picardische dialect echter bleef de Latijnse *k* vóór *a* bewaard (in het Frans werd ze ook in die positie gepalataliseerd), zoals blijkt uit de A.N.-leenwoorden *kar* pic. *car* lat. *carrus* gall. *carros* (fr. *char*); *kande-*

laar (fr. *chandelier*), kans (fr. *chance*), kasteel (fr. *chateau*), en de dialectwoorden *kassei* (fr. *chaussee* lat. *via calciata*), (West-Vlaams) *karton* 'paardenknecht' (fr. *charreton* lat. *carretus*) en (West-Vlaams) *kachtel* 'veulen' *capital* 'eigendom' (fr. *cheptel* ofr. *chattel*). Die woorden worden beschouwd als Picardische ontleningen, en niet als Latijnse.

Dialectische leenwoorden met een Latijns *k*-relict zijn bijv. noord-oostelijk Limburgs *brak* 'wagenbak' lat. *bracchium* 'arm'; *tijk* (+ Limburgse dialectvarianten *teek*, *tiek*, die op een erg oude ontlening wijzen), 'grove stof o.a. voor beddezak' lat. *thêca* 'bedekking, omhulsel'. In Limburg is Picardische invloed onaannemelijk, vandaar dat behoud van *k* vóór *a* in dat gebied een Latijns archaïsme moet zijn.

Medeklinkers: behoud van lat. [w]

De overgang van Latijnse bilabiale *w* naar labiodentale *v* vond plaats in de 4de eeuw. De oude Germaanse leenwoorden in het Frans als *guerre* **werra* 'oorlog' and *garder* **wardon* 'bewaken' ontwikkelden allemaal een [g]-klank (stemhebbende velaire occlusief). Het behoud van een anlautende *w*- wijst naar de Romeinse periode. Enkele Waalse dialecten echter hebben de *w*- in sommige posities bewaard (eg. fr. *veine* = wal. (v)*weine*) en ook in Germaanse leenwoorden; men moet dus voorzichtig zijn om tot een leenwoord uit het Latijn te besluiten wanneer er geografische aanleiding is om een ontlening uit het Waals te verwachten.

Enkele voorbeelden van het behoud van *w*-, die wijzen op een ontlening uit het Latijn zijn: *wal* lat. *vallum* 'schans', *wijn* lat. *vinum*, *schouw* lat. *excava* 'holte' (als Picardisch leenwoord vinden we het woord terug in Vlaams *kave*). Het woord *wijer* en de variant *wouwer* 'vijver' (oostelijke dialecten) wordt algemeen beschouwd als een ontlening uit lat. *vivarium* 'vijver', met behoud van de oude *w*-, hoewel het mogelijk blijft dat we te doen hebben met een woord dat zijn oorsprong vond in de middeleeuwse Waalse kloosters, die immers vijvers hebben waarin vis werd gekweekt. Het woord *vijver* komt uit het Oudfrans. *Wikke*, een plantennaam, is een erg oud en erg interessant woord: het bewaarde zowel de Latijnse *w* als *k* lat. *vicia* en draagt de sporen van een wgm. consonantische geminatie. Hetzelfde woord werd later opnieuw ontleend en gaf dan *vitse*.

Medeklinkers: behoud van intervocalische *t*

De Latijnse intervocalische *t* veranderde in *d* tegen het einde van de 5de eeuw. Voorbeelden van woorden die de *-t*- hebben behouden, zijn: *ketel* lat. *catillus* (dim. bij *catinus* 'nap, schotel'), *schotel* lat. *scutella* 'schaaltje', *mijt* lat. *meta*. Ook het Limburgse dialectwoord *aetje* 'azijn'

laatlat. *atiku (met metathese) lat. *acetum* 'azijn' heeft dit archaïsme behouden.

Germaanse klankveranderingen

Klinkers: Umlaut

Umlaut wordt doorgaans met het Duits geassocieerd, maar het verschijnsel komt ook in het Nederlands voor. De zgn. primaire umlaut van de korte *a* (wordt *e* onder invloed van een *i/j* in de volgende onbeklemtoonde syllabe) wordt in de schrijftaal weergegeven in de 8ste eeuw, maar is zeker heel wat ouder. De aanwezigheid van primaire umlaut in leenwoorden (eventueel achteraf in open syllabe gerekt) leidt tot de hypothese van een erg oude Romaanse of misschien Romeinse ontlening. Voorbeelden zijn: *pens* lat. *pantices* 'ingewanden', *evene* 'haver' gall.rom. *avena* 'haver', *edik* *atiku lat. *acetum*. *Meulen* en *keuken* zijn ontleend en waren onderhevig aan umlaut uit laatlat. *molina* en *cocina*. Zeer vroege ontleningen uit Kerklating (6de-7de eeuw) zijn *peter* laatlat. *patrinus* en *meter* laatlat. *matrina*.

Medeklinkers

Oude leenwoorden veranderen initiële *f*- in *v*-, en initiële *s*- in *z*-: eg. Limburgs dialect *vuur* 'bunzing' vulg. lat. **furio* lat. *fur* 'dief', *vork* lat. *furca*, *zeker* laatlat. *secures*. Oude leenwoorden hebben *-cht* op het einde van woorden voor Latijn *-pt* of *-ct*; we hebben in het A.N. dus doubletten als *krocht* (mlat. **crupta* 'grot') and *crypte* (*grot* komt via het Italiaans overigens van hetzelfde etymon), *dichten* (lat. *dictare*), *pacht* (mlat. *pactum*) en *trachten* (lat. *tractare*) naast de jongere ontleningen *dicteren*, *pact* en *trakteren*. Hoewel het onduidelijk is of deze leenwoorden Romaans of Romeins zijn, zijn ze wegens de aanwezigheid van vroege klankveranderingen in elk geval zeer oud.

2.3. Inter-linguïstische argumenten

Veel van de hierboven vermelde woorden zijn internationaal. Hun al of niet voorkomen in andere talen kan soms dienen als argument om te besluiten tot hun hoge ouderdom in het Nederlands. De aanwezigheid in het Gotisch van bijv. de woorden *kaisar* 'keizer', *pund* 'pond', *wein* 'wijn', *sakkus* 'zak', *mês* 'mis', *laiktjo* 'les', maakt duidelijk dat deze woorden in elk geval vòòr de 6de eeuw in een Germaanse taal ontleend waren.

Wanneer een Latijns leenwoord aanwezig is in het Angelsaksisch (de Nederlandse woorden *beet*(wortel), *kaas*, *ketel*, *koper*, *vork* ... bijvoorbeeld hebben Oudengelse lexica pendanten), kan men concluderen

dat het in de Germaanse talen ontleend is vóór de 5de eeuw. De Angelen en de Saksen arriveerden in Groot-Brittannië vóór het midden van de 5de eeuw en hadden maar weinig contact met het continent in de eeuwen daarna. Latijnse leenwoorden in het Angelsaksisch moeten dus ontleend zijn in de thuislanden (Denemarken) van de volksverhuizers vòòr het midden van de 5de eeuw; er wordt dan aangenomen dat het leenwoord ook al op Nederlandse bodem aanwezig was. De oudste leenwoorden uit het Engels in het Nederlands blijken overigens ook uit het Latijn te stammen; ze werden waarschijnlijk verspreid door missionarissen in de 7de-8ste eeuw: eg. *delgen* oe. (*â*)*dilgian* lat. *delere* 'vernietigen'. Een ander voorbeeld is *ootmoed* oe. *êa?mêdu*, een vorming waarmee lat. *humilitas* vertaald werd.

Als het Latijnse leenwoord heeft deelgenomen aan de Hoogduitse klankverschuiving, die startte tussen de 3de en de 5de eeuw en haar beslag kende vóór 900, mag men aannemen dat de ontlening in het Duits zeer oud is – en waarschijnlijk ook in het Nederlands. Voorbeelden zijn du. *Pflanze* lat. *planta* 'plant'; du. *Pfütze* lat. *puteus* 'put'; beide woorden hebben ook een pendant in het Angelsaksisch. De woorden *aker* lat. *aquarium*, *peper* lat. *piper*, *kelk* lat. *calicem* komen zowel in het Nederlands als in het Duits voor; daar laten ze verschoven consonantisme zien, resp.: *Achare*, *Pfeffer*, *Kelch*.

2.4. Geolinguïstische argumenten

Zoals reeds aangegeven, zijn heel wat Latijnse leenwoorden over het hele Nederlandse taalgebied verspreid, of zijn zelfs internationaal. Enkele bezetten echter relatief kleine territoria en zijn tot de dialecten beperkt gebleven. De geografische verspreiding van de dialectwoorden kan waardevolle aanduidingen geven omtrent hun ouderdom. Elk dialectwoord bezet weliswaar een eigen geografisch areaal, maar Weijnen (1967) vond toch betekenisvolle recurrenties. Natuurlijk is voorzichtigheid bij de interpretatie geboden, en moeten we opletten voor circulaire redeneringen.

Woorden die een relatief klein territorium bezetten en zonder twijfel ontleningen zijn uit de Romeinse periode, zijn nooit exclusief 'Vlaams', i.e. exclusief aanwezig in de zuidwestelijke hoek van het Nederlandse taalgebied. Hetzelfde type woorden echter kan wel exclusief zijn voor Limburg (+ aangrenzend Rijnland), i.e. de zuidoostelijke hoek van het taalgebied. Veel oude - Romeinse - leenwoorden komen voor in een ruimer gebied dan alleen die zuidoostelijke hoek, maar die hoek is dan wel altijd een deel van dat ruimere gebied. Mooie voorbeelden van 'Limburgs Latijn' zijn: *oel* lat. *aulla* 'pot' (verspreid tot de buurt van Nijmegen), vuur 'bunzing' vulg. lat. **furio* 'dief', poor 'prei' lat. *porrum* (de Vlaamse vormen *pret-* / *porei* komen uit het

Oudfrans), *kanjel* / *kandel* 'dakgoot' lat. *canalis*, *piepel* 'vlinder' lat. *papilio*, *dis* 'tafel' lat. *discus* 'schotel' etc.

Voor de Vlaamse dialecten in het zuidwesten moet eerst aan Romaans en Oudpicardisch gedacht worden als er oude leenwoorden uit de Latinitas opduiken. Volgens Weijnen (1967:251) hebben Romaanse en Oudfranse leenwoorden bijna altijd de zuidwestelijke ingang genomen bij hun intrede in het Nederlandse taalgebied.

3. Besluit

Het Latijn werd in Noordwest-Europa drie keer geïntroduceerd: door de Romeinen, door de Kerk en door de humanisten. Het Geleerdenlatijn blijft tot de dag van vandaag voor de naamgeving van belang. Telkens was de scope van de taalinvloed internationaal. Waarschijnlijk heeft geen enkele taal zoveel aan het Nederlands gegeven als het Latijn. Voor zover het gaat om de inbreng van geschreven / geleerd Latijn maakt het Nederlands gewoon deel uit van de internationale invloed die van het Latijn is uitgegaan en nog steeds uitgaat.

Het doel van mijn bijdrage was echter in de eerste plaats om voor een publiek van latinisten duidelijk te maken dat er ook een bijdrage is geweest van het gesproken Latijn aan de Nederlandse woordenschat en dat ook in de dialecten sporen terug te vinden zijn van de taal van de Romeinen.

Een samenspel van argumenten kan leiden tot hypothesen omtrent zeer oude directe ontlening uit gesproken Latijn; Weijnen 1967 levert voorbeelden van de complexe redeneringen terzake. De oudste leenwoorden pasten zich volledig aan aan het Nederlandse morfonologische systeem en zijn dikwijls niet meer herkenbaar als zijnde 'van vreemde oorsprong'; de leenwoorden uit de middeleeuwse of humanistische periode - zeker als ze uit het geschreven Latijn werden ontleend - pasten zich meermaals maar gedeeltelijk aan en zijn daardoor dikwijls nog herkenbaar als niet-inheems.

Het valt op dat vanaf de oudheid tot vandaag de dag de grote meerderheid van de Latijnse leenwoorden tot een 'technische' woordenschat in de ruime zin van het woord behoren - ze slaan meestal op 'innovaties'. Het Latijn - als leverancier van leenwoorden - heeft zich nu grotendeels teruggetrokken in het geleerde, academische milieu. Reeds in de middeleeuwen werden nieuwigheden met leenwoorden uit het Frans benoemd - een tendens die zich tot de 20ste eeuw voortzette; nu neemt het Engels gaandeweg die rol van het Frans over en heeft aan het Nederlands recentelijk woorden geleverd als *medium*, *video*, *operator*, *exit*, *bonus*, *premium* ... *etcetera*.

Bibliografie

De Vries en De Tollenaere (2004??), *Etymologisch Woordenboek. Onze woorden, hun oorsprong en ontwikkeling*. Het Spectrum, Utrecht.

Frings, Th. (1932), *Germania Romana*. Halle-Saale, Max Niemeyer.

Lamarcq D. and M. Rogge (red.) (1996), *De taalgrens. Van de oude tot de nieuwe Belgen*. Davidsfonds, Leuven.

Taalatlas = Taalatlas van Noord- en Zuid-Nederland. Voortgezet als: Taalatlas van het Nederland en het Fries. Leiden, Brill. (1939-1986).

Van der Sijs, N. (2005), Van Dale, *Groot Leenwoordenboek. De invloed van andere talen op het Nederlands*. Van Dale Lexicografie, Utrecht / Antwerpen.

Weijnen, A. A. (1967), Leenwoorden uit de Latinitas, stratigrafisch beschouwd. In: *Verlagen en mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde. Nieuwe Reeks*. blz. 365-480. (herdrukt in: Hagen A. en J. Kruijsen, *Algemene en Vergelijkende Dialectologie. Een verzameling studies van A. Weijnen*. Holland Universiteits Pers, Amsterdam; blz. 189-299).

Weijnen, A.A. (2003?), *Etymologisch dialectwoordenboek*. Den Haag, Sdu.

Salverda de Grave, J.J. (1902), 'Bijdragen tot de kennis der uit het Frans overgenomen woorden in het Nederlands. De franse i in het Nederlands', in: *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde* 21, 38-65.

Erratum

In de rubriek Volkstaal zijn in het artikel Latijnse leenwoorden in het Nederlands en de Nederlandse dialecten van Jacques Van Keymeulen (UGent) een aantal typografische misleunen geslopen.

Bij de verwijzing naar de brontaal had steeds een "<" moeten staan tussen het leenwoord en de brontaalafkorting: bv. p. 70 ... *kelder* < lat. *cellarium* ... Bepaalde fonetisch tekens zijn verkeerd afgedrukt: bv.

p. 80 ... de ontwikkeling van wgm. $\hat{e}^2/eo > ee\ddot{e} > ie\ddot{e} > ie$, p. 80 ... na diftongering van [i:] tot [ɛ:]; p. 83 ... ootmoed < oe. *êaðmêdu*. Op p. 84 ... moet 'voor een publiek van latinisten' vervangen worden door 'voor een groter publiek dan dialectologen'.

Wij verontschuldigen ons zowel bij de lezer als de auteur voor deze ongerechtigheden.